

Valentinas Baltrūnas, Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

GEOLOGIJOS TYRIMAI LIETUVOJE OKUPACIJOS SĄLYGOMIS (1940–1967 m.)

PRATARMĖ

Molotovo–Ribentropo paktas ir jo slaptieji protokolai, fiksavę didžiųjų kaimyninių šalių kėslus pasidalinti įtakos zonas, netrukus (1939 m. rugsėjo 1 d.) Europoje prasidėjęs II pasaulinis karas, 1940 m. birželio mėnesio karinė invazija bei liepos 21 d. Lietuvos TSR „įkūrimas“ ir inkorporavimas į Sovietų Sąjungą pabaigė santykinai ramų jaunos nepriklausomos Lietuvos valstybės 22 metų laikmetį. Ateinantis 50 metų laikotarpis atnešė bent tris (sovietinę – hitlerinę – sovietinę) okupacijų bangas, su jomis susijusius masinius gyventojų trėmimus, pagrindinį pasipriešinimą, kalinimą koncentracijos stovyklose ir „gulaguose“, partinių (TSKP, LKP) ir represinių struktūrų kišimąsi į ūkinės ir socialinės veiklos, švietimo, mokslo ir kultūros raidą. Primetus planinę ekonomiką, geopolitinius siekius ir totalią visuomenės kontrolę, buvo „kuriamas“ socializmas, o vėliau „statomas“ ir komunizmas. Tačiau, nežiūrint šių aplinkybių, ir toliau buvo dirbama žemė, auginama duona, statomos fermos, gamyklos, hidroelektrinės, gyvenamieji namai, tiesiami keliai, melioruojami laukai. Daugelio šių darbų įgyvendinimui reikėjo žaliavų statybinėms medžiagoms (cementui, betonui, keramikai ir pan.), kokybiško požeminio vandens. Tad nebuvo apsieita be geologijos specialistų ir juos globojančių institucijų pagalbos. Sunku pasakyti, kokios geologinės žinios ir kokie jų panaudojimo vaisiai būtų šiandien, jei nebūtų tekę pergyventi tų nelemtų okupacijų.

PIRMOJI BANGA

Šis vienerių metų trukmės laikotarpis pasižymėjo ne tiek naujais geologiniais tyri-

mais, kiek įvairiais organizaciniais darbais. Lietuvos energijos komiteto (1936–1941 m.) Žemės turtams tirti komisijos dėka 1938–1939 m. ir 1940 m. pradžioje buvo atlikta nemažai tyrimų, kurių rezultatai buvo paskelbti šio Komiteto darbų IV tome (1940). Buvo ištirtas Biržų–Pasvalio gipsas, Menčių, Karpėnų ir Vegerių permoklintis, Merkio slėnio kreidos klodai, Anykščių apylinkių kvarcinis smėlis (Jodelė, Damušis, 1940), Pietų Lietuvos molynai (Pakuckas, 1940). Tai buvo nebloga pradžia tokio pobūdžio darbams ateityje, ypač po pirmojo produktyvaus lietuvių ir latvių geologų suvažiavimo Kaune (1940 m. gegužės 11–15 d.), kur buvo nuodugnai aptarti mokslui ir praktikai reikšmingi tyrimų rezultatai. Tačiau netrukus kraštui praradus nepriklausomybę, to paties Lietuvos energijos komiteto Žemės turtams tirti komisijos siūlymu (1940 m. rugsėjo 12 d.) LTSR liaudies komisarų tarybos 1940 m. spalio 16 d. nutarimu buvo įsteigta krašto Geologinių tyrinėjimų tarnyba, turėjusi užsiimti mineralinių išteklių paieškoms ir žvalgyba (Mikaila, 2001). Moksliniai geologiniai tyrimai buvo paskirti Vilniaus ir Kauno universitetams bei 1941 m. birželio 11 d. įsteigtam Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos institutui.

Pirmuoju šios tarnybos viršininku buvo paskirtas doc. Česlovas Pakuckas. Naujai sukurtoji žinyba įsikūrė Vilniuje, Gedimino pr. 46, o Rotundo gatvėje įrengė mechanines dirbtuves gręžimo įrangai remontuoti. Deja, Lietuvos geologinių tyrinėjimų tarnyba, tarpukario nepriklausomos Lietuvos geologų ilgai puoselėtas darinys, 1941 m. kovo 30 d. neteko respublikinio pavaldumo bei savarakiškumo ir tapo Geologijos reikalų komiteto prie TSRS Liaudies komisarų tarybos Lietuvos geologijos skyriumi. Toks pavaldumas

išliko ir po II pasaulinio karo (Motuza, 1998; Mockevičius, 2000; Santvarka..., 2007). Per tą trumpą laikotarpį vis tik buvo detaliai išžvalgyta keliolika molynų ir kitų naudingųjų iškasenų telkinių, kurių reikėjo to meto ūkiui (Mikalauskas, 1977).

1941 m. pradžioje įsteigtoje Mokslų akademijoje tarp svarbiausių uždavinių buvo numatyta išaiškinti ir panaudoti krašto gamtos turtus. 1941 m. birželio 11 d. MA prezidiumas, Gamtos mokslų skyriaus siūlymu, nutarė įsteigti Chemijos, Geologijos ir geografijos, Biologijos, Eksperimentinės medicinos institutus. MA prezidiumui buvo pateikta nemaža geologijos ir geografijos tyrimų programa, kurios, deja, po 10 dienų karui įžengus į Lietuvą, neteko realizuoti (Mikaila, 2001).

Prie bręstančios pirmosios krašto okupacijos sąlygiškai galima priskirti Vilniaus gražinimą Lietuvai 1939 m. spalio 10 d. Šis įvykis įdomus ir tuo, kad prasidėjo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto geologinių katedrų jungimas, turėto inventorius pervežimas iš laikinosios sostinės į senąją (Dalinkevičius, 1969).

1940 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė į Vilnių perkelti Matematikų–Gamtos mokslų fakultetą, kurį sudarė Matematikos, Fizikos ir Biologijos skyriai. 1940 m. birželio 15 d. prasidėjusi Lietuvos sovietinė okupacija šio nutarimo nepakeitė ir to fakulteto su visais dėstytojais, studentais ir inventoriumi perkelti į Vilnių nesutrukdė. Tais metais rudens semestro paskaitos Vilniaus universitete (VU) prasidėjo tik spalį (Skudis, 2014). 1940 m. vasarą VDU taip pat vyko reorganizacija: vietoj Technikos fakulteto buvo įkurti Technologijos ir Statybos fakultetai. Pastarajame buvo įkurta pirmoji Lietuvoje Inžinerinės geologijos katedra, kurios vedėju tapo doc. J. Dalinkevičius (Mikšys, Tarvydas, 1981). Inžinerinės

geologijos specialistai buvo reikalingi, tai liudija ir 1940 m. rudenį bei 1941 m. pavasarį įsteigtos bent trys projektavimo ir inžinerinių tyrimų įstaigos (Dundulis ir kt., 1981).

VDU Biologijos skyriuje buvo Mineralogijos ir geologijos katedra, kurios vedėju dirbo prof. M. Kaveckis. Katedrą sudarė du kabinetai: Mineralogijos ir kristalografijos (vedėjas prof. M.Kaveckis) bei Geologijos ir paleontologijos (vedėjas doc. J. Dalinkevičius). Šie kabinetai taip pat turėjo būti perkelti į Vilnių. Tačiau ir lenkiškame Vilniaus Stepono Batoro universitete buvo Geologijos skyrius, kuriam vadovavo prof. E. Pasendorferis. Jis taip pat buvo ir Geologijos katedros vedėjas. Mineralogijos ir petrografijos katedros vedėjas buvo prof. S. Malkovskis. Dėl abiejų skyrių sujungimo prof. M.Kaveckis keletą kartų važiavo į Vilnių, kad susipažintų su tų katedrų personalu, patalpomis, inventoriumi, kolekcijomis. Geologijos skyrius užėmė visą Gamtos mokslų fakulteto rūmų trečiąjį aukštą – daugiau kaip 30 kabinetų. Prof. E. Pasendorferiui tvarkingai perdavus visą inventorių, aparatūrą bei kolekcijas prof. M. Kaveckiui ir doc. J. Dalinkevičiui, abu iš Kauno atkelti [Mineralogijos ir Geologijos] kabinetai 1940 m. rugsėjį jau buvo pasirengę dirbti naujomis sąlygomis, turėdami gerai įrengtas laboratorijas ir didelę biblioteką. Kadangi doc. J. Dalinkevičiui buvo pavesta Kauno universiteto Statybos

Prof. J. Dalinkevičius (pirmas iš kairės) ir studentai geologai 1942 m.: J. Rugienius, B. Tijūnaitytė, J. Rimšaitė, S. Bucevičiūtė, J. Šernas (iš kn. „Akademikas Juozas Dalinkevičius“, 2014).

fakultete organizuoti Inžinerinės geologijos katedrą, Vilniuje naują Geologijos ir paleontologijos kabinetą įrengė ir sutvarkė doc. Č. Pakuckas. Tačiau to kabineto vedėju liko doc. J. Dalinkevičius (Skudis, 2014).

1940 m. perkėlus VDU Matematikos–Gamtos fakultetą iš Kauno į Vilnių, buvo perkelti ir Geologijos bei Mineralogijos muziejai. Geologijos katedra įsikūrė buvusio Stepono Batoro universiteto Matematikos–Gamtos fakulteto patalpose Zakreto (dabar M. K. Čiurlionio) gatvėje. Katedra trečiajame aukšte užėmė 33 kambarius. Be to, atsikėlusios iš Kauno geologinės katedros paveldėjo ir lenkų Gamtos muziejaus geologijos skyriaus rinkinius, kurie buvo eksponuojami dabartinėje Didžiojoje auloje (Paškevičius, 2014).

KARO METAI

Antroji okupacijos banga susijusi su hitlerinės Vokietijos armijos įžengimu į Lietuvą (1941–1944 m.). Dar prieš karą įkurtoji Lietuvos geologinė tarnyba, vadovaujama Č. Pakucko (1940–1944 m.), tęsė savo darbą. Buvo tęsiami anksčiau pradėti darbai, sudarinėjama okupantų remiama agrodirvožemio nuotrauka. Šioje tarnyboje techniku, vyr. inžinieriumi, agrogeologu dirbo ir S. Žeiba. 1941–1943 m. A. Halicka ir B. Halickis tyrė Nemuno vidurupio ir Neries kvartero atodangas. Iki 1943 m. buvo tyrinėta šiek tiek durpynų, daugiau kaip 40 molio, 3 klinčių, po vieną gipso ir dolomito bei dar kelias kitokių naudingųjų iškasenų telkinių. Dalis karo metais gautos tyrimų medžiagos apie naudingąsias iškasenas taip ir liko nepibendrinta ar net pasimetė (Linčius, 1981). 1944 m. spaudoje pasirodė vienintelis darbas – A. Damušio straipsnis apie dolomitą (Damušis, 1944).

Darbus taip pat vykdė Geologijos ir geografijos institutas, kuris nuo 1941 m. rugsėjo buvo įsikūręs VU Gamtos fakulteto patalpose ir kurio direktoriumi (antraeilėse pareigose) nuo 1941 m. gruodžio 2 d. buvo paskirtas J. Dalinkevičius. Institute dirbo 5–11 žmonių, tarp kurių buvo V. Čepulytė, P. Karve-

1943 m. sudarytas Šventosios slėnio ir apyslėnio (Anykščiai–Vytogala) geologinis žemėlapis (Dalinkevičius, 1943–1944 m.).

lis, B. Urbelis, K. Sleževičius, Č. Pakuckas, V. Vilemas, A. Šarakauskaitė-Ingaunienė, L. Matvejevaitė, S. Bucevičiūtė ir kiti (Grigelis, 2001). Vien per 1941 m. rudenį institutas susipažino su Vilniaus universitete esama 160 gręžinių medžiaga, užrašais, kartografinė medžiaga, sudarė 350 gręžinių kartoteką, geologinį žemėlapi ties Latvijos pasieniu ir kt. (Liekis, 1989; Grigelis, 2001). 1942 m. vasarą vyko lauko darbai prie Nemuno, Neries, Šventosios, Jiesios, Verknės atodangų. 1943 m. vasarą okupacinės valdžios potvarkiu reikėjo atlikti numatomų hidrotechninių įrengimų vietų tyrimus Šventosios slėnyje Anykščių apylinkėse, atlikti geomorfologinius, geologinius ir hidrogeologinius tyrimus. J. Dalinkevičius šių darbų ataskaitoje rašė, kad „Darbai, organizuoti 1943 metais, turėjo tikslą išryškinti geologiją ne tiktai jau ir anksčiau tirtų pagrindinių sluoksnių, bet ir kvartero. Anksčiau mažai liesto Anykščių

kvartero tyrimai užėmė svarbiausių vietą šiuose darbuose ne tik dėl jo svarbos (...), bet, kaip matysime vėliau, dėl tenykščių kvarterinių padermių didelio storio ir jų sąsątos painumo“ (Dalinkevičius, 1944). Šios ataskaitos du grafiniai priedai (geologinis ir geomorfologinis žemėlapiai 1:25000 masteliu) buvo savotiškas tikslinio geologinio kartografavimo rezultatas, turėjęs įtakos vėlesnių geologinio kartografavimo darbų plėtojimui (Baltrūnas, Šinkūnas, 2014).

Ekspedicijos dalyvio Juozo Rugienio liudijimu, šioms darbams atlikti buvo stengiamasi priimti vyrus, kuriems grėsė išvežimas darbams į Vokietiją (Baltrūnas, 2015). 1943 m. kovo 17 d., uždarius Vilniaus universitetą, instituto veikla irgi buvo sutrikdyta, be to, teko gelbėti visą turėtą turtą (knygas, gręžinių kerną, pavyzdžių rinkinius) iš patalpų M. K. Čiurlionio g. (Grigelis, 2001).

POKARIO PIRMIEJI DEŠIMTMEČIAI

Pokario pirmieji dešimtmečiai (1944–1967 m.) įvairioms su geologija susijusioms institucijoms, o kartu ir geologinių tyrimų plėtojimui nebuvo vienodi. Tai priklausė nuo politinių nuostatų pokyčių sovietinės šalies sostinėje Maskvoje. Jei valstybinės geologinės tarnybos bare tai buvo 1957 m., kai įsikūrė Lietuvos geologinė tarnyba, tai Geologijos ir geografijos instituto gyvenime daug permainų atnešė 1963 m. (N. Chruščiovo

valdymo metas), kai visoje šalyje dalis mokslo institutų buvo „priartinti“ arčiau gamybos. Sukrėtimų neišvengė ir VU geologų bendruomenė, kuriai buvo ypač reikšmingi apsisprendimo ir ryžtingumo prasme 1955 m., kai sprendėsi geologijos specialistų rengimo klausimas universitete. VU Geologijos skyriaus personalas iš esmės buvo lietuviškas. Ši aplinkybė galėjo būti viena priežasčių, kad Maskvoje buvo užsimota jį likviduoti. Reikėjo skubiai imtis priemonių, kad šis sumanymas nebūtų įgyvendintas (Paškevičius, 2014; Skuodis, 2014).

Prieš karą įsteigto Lietuvos geologijos skyriaus toks pat pavaldumas išliko ir po karo (Santvarka..., 2007). Pirmaisiais pokario metais buvo apibendrinta visa turima informacija apie žemės gelmių išteklius, buvo išžvalgyti klinties (Menčių ir Karpėnų), molio (Sablauskų, Daugėlių, Palemono), gipso (Kirdonių ir Karajimiškio), kreidos (Skirsnemunės ir Šarkiškių), dolomito (Žagarės, Klovainių, Skaistgirio ir Petrašiūnų) ir kiti telkiniai. Iki 1949 m. krašto ūkiui buvo perduota per 150 telkinių (Kadūnas, 1981).

1947–1952 m. buvo atlikta vidutinio mastelio (M 1:200 000) valstybinė geologinė nuotrauka (geologinis kartografavimas), kurią iš pradžių vykdė TSRS geologijos ministerijos Penktoji geologijos valdyba. Paprastai buvo tiriama tik paviršinė kvartero dangos dalis, duomenų apie gilesnius sluoksnius nebuvo (deja, tai primena dabartinę situaciją stambaus mastelio geologinio kartografavimo darbuose).

1949 m. reorganizavus Lietuvos geologinį skyrių į Vakarų geologijos valdybą Baltarusijoje pavaldžią Lietuvos geologinę ekspediciją, naujų iškasenų telkinių paieškų ir žvalgybos

1949 m. reorganizavus Lietuvos geologinį skyrių į Vakarų geologijos valdybą Baltarusijoje pavaldžią Lietuvos geologinę ekspediciją, naujų iškasenų telkinių paieškų ir žvalgybos

Pirmosios pokario Vilniaus universiteto geologų laidos (E. Rudnickaitės nuotr.).

Taip buvo gręžiama (V.Kemėšio nuotr., 1958 m.).

darbai buvo gerokai apleisti. Labai trūko geros techninės ir laboratorinės bazės (Kadūnas, 1981; Linčius, 1981), todėl kai kuriuos geologinius tyrimus vykdė naujai įkurtos vietinės ir sąjunginės įstaigos, tarp jų – ir vykdančios hidrogeologinius darbus bei statybinių medžiagų pramonei priklausanti Geologinio žvalgymo ekspedicija. Pastaroji 1951–1952 m. užbaigė pradėtą geologinę nuotrauką. Deja, gręžiama buvo nedaug (iki 100 m gylio), po 1–2 gręžinius 5 000 km² plotui, o požeminis vanduo taip ir liko netirtas (Vonsavičius, 1977).

Labai vertingi buvo gilieji gręžiniai, išgręžti 1948–1953 m. naftingumo perspektyvoms įvertinti. Tai Vilniaus (gylis – 510 m), Stoniškių (2112 m), Prienų (863,75 m), Kauno Vokės (365,55 m), Žiežmarių (591,35 m), Švenčionių (400,2 m) ir Ariogalos (512,35 m) gręžiniai. Tai pačiai geologinei problemai spręsti Leningrado instituto VNIGRI iniciatyva 1949–1951 m. Šiaurės Lietuvoje buvo išgręžti 77 seklūs gręžiniai (63,2–131,3 m), o 1954–1955 m. naftingų struktūrų paieškai sąjunginė Leningrado žvalgomosios gręžimo kontora tarp Tauragės ir Eržvilko išgręžė dar 10 gręžinių (gylis – 405–502,4 m) (Vonsavičius, 1977).

Pokariu labai aktuali problema buvo ap rūpinimas požeminiu vandeniu. Miestų gyventojams, pramonės įmonėms, žemės ūkio objektams gręžinius gręžė įvairios sąjun-

ginės ir respublikinės organizacijos. 1947–1958 m. buvo tirtos Bernardinų sodo, Tuskulėnų, Tupatiškių, Pučkorių, Miškinių, Baltosios Vokės vandenvietės Vilniuje, Kleboniškių ir Vičiūnų – Kaune (Ivanauskienė, 1977). Įkūrus Geologijos valdybą, nuo 1960 m. imta ieškoti vandenvietėms perspektyvių plotų, 1961–1965 m. buvo išžvalgyti požeminio vandens išteklių 15 miestų (20 vandenviečių). Bendri ištirti geriamojo vandens išteklių sudarė 320 tūkst. m³/d. Darbai buvo tęsiami.

Buvęs jėgų išskaidymas trukdė plėtoti geologinius tyrimus Lietuvoje. 1957 m., pertvarkant TSRS pramonės ir statybos valdymo sistemą, buvo įkurta Geologijos ir gelmių apsaugos valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų tarybos, o po metų – ir dvi naujos ekspedicijos: Geologinių paieškų ir žvalgybos bei Hidrogeologinė. Lietuvoje didėjant susidomėjimui naftingomis struktūromis, pirmoji jų 1964 m. buvo reorganizuota į Naftos žvalgybos ekspediciją. 1958 m. buvo atnaujinti geologinio kartografavimo 1:200 000 mastelio darbai, kurių pagrindinis tikslas – gilesnių sluoksnių kartografavimas ir visapusiškas požeminio vandens ištyrimas. Gręžiniai visoje teritorijoje buvo išdėstomi nuosekliai, tam tikru tinklu, apie 14 km atstumu vienas nuo kito. Daug dėmesio buvo skiriama požeminio vandens sluoksnių išplitimui ir cheminei sudėčiai, kiekvieno vandeningo horizonto parametrams ir

eksploatacijos galimybės (Vonsavičius, 1977). Rengiant geologinius, geomorfologinius, hidrogeologinius ir kitus žemėlapius, buvo stengiamasi suburti kvalifikuotus nuotraukininkus, į pagalbą pasitelkti mokslininkus (Kemėšis, 2013).

Kalbant apie naudingąsias iškasenas reikia pabrėžti, kad nuo 1958 m. itin daug dėmesio buvo skiriama nerūdinėms medžiagoms (dolomitui, žvyruui), cemento ir stiklo žaliavos išteklių žvalgymui. Buvo įvertinta krašto gana pajėgi mineralinių žaliavų bazė (Rajeckas, Saulėnas, 1977). Kaupiami tyrimų ataskaitų duomenys ir naudojimas vidutinio mastelio geologinio kartografavimo medžiaga sudarė galimybę 1959–1964 m. išleisti trijų tomų leidinį „Lietuvos TSR mineralinių žaliavų apžvalga“, kuriame apibūdinti molio, žvyro, smėlio, riedulių, gėlavandenių karbonatų, klinties, kreidos ir mergelio, dolomito, gipso, anhidrito, opokos, gintaro telkiniai.

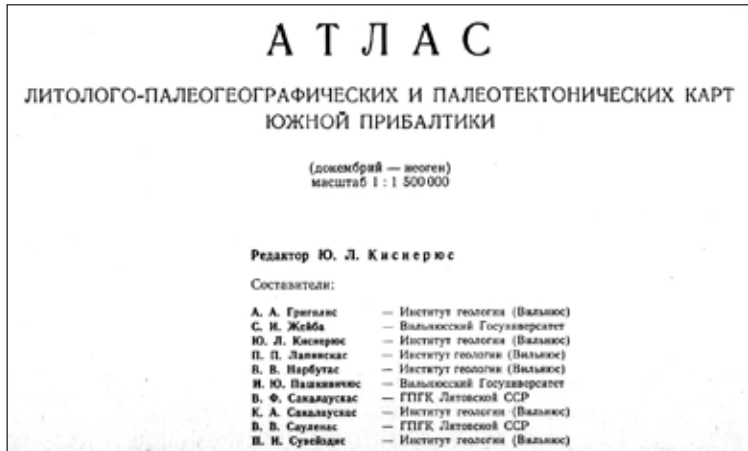
Buvo plėtojami ir inžineriniai geologiniai tyrimai. 1945 m. buvo įsteigta TSRS instituto „Hidroprojekt“ Vakarų kompleksinė ekspedicija, kuri ištyrė numatytų hidroelektrinių vietas Nemuno ir Neris slėniuose (Tarvydas, 1981). Inžinerines geologines sąlygas taip pat tyrė Miestų statybos, Pramonės statybos, Žemės ūkio statybos, Autokelių, Vandens ūkio, Komunalinio ūkio ir kitos projektavimo organizacijos. Vytauto Didžiojo universiteto (nuo 1950 m. – Kauno politechnikos instituto) Inžinerinės geologijos katedra, kuriai vadovavo J. Dalinkevičius, o nuo 1948 m. – M. Kaveckis, rengė specialistus, vykdė planinius tyrimus. VU tokie tyrimai pradėti 1962 m., o 1963 m. įkūrus Hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos katedrą bei pradėjus rengti inžinerinės geologijos specialistus, jie dar labiau išsiplėtė.

Moksliniai geologiniai tyrimai buvo vykdomi LMA Geologijos ir geografijos institute, nuo 1963 m. – Geologijos institute, taip pat Vilniaus universiteto geologinėse katedrose. Akademiniame Geologijos ir geografijos institute (1945–1963 m.), plečiant tyrimus, darbuotojų skaičius išaugo nuo 10 iki 109 (tarp jų – 14 mokslo daktarų).

Iki 1963 m. reorganizacijos geologiniai tyrimai Geologijos ir geografijos institute buvo vykdomi Prekvartero sandaros ir tektonikos, Kvartero geologijos ir geomorfologijos, Žemės plutos fizikos, Mineralinių žaliavų, Hidrogeologijos sektoriuose. Tyrimų duomenys ir rezultatai buvo skelbiami LMA mokslo darbuose, Instituto „Moksliniuose pranešimuose“ (14 tomų), teminiuose straipsnių rinkiniuose. Po reorganizacijos 1963 m., 57 darbuotojai perėjo dirbti į Geologijos institutą TSRS Valstybinio geologijos komiteto žinioje. Tuomet institutui priklausė patalpos XVIII a. pastate Vrublevskio g. ir sandėliai Naujoje Vilnioje. Tokiu būdu geologiniai tyrimai buvo „priartinti prie gamybos“. Peržiūrėjus tyrimo darbų tematiką, buvo pradėti nauji aktualūs naftos geologijos, radiokarboniniai, hidrogeologiniai sąlygų tyrimai, daugiau lėšų skirta laboratorinei įrangai įsigyti. 1967 m. Geologijos institute jau dirbo 160 darbuotojų (tarp jų – 18 mokslo kandidatų (dabar daktarų)) (Grigelis, 2001). Institutas sprendė sudėtingus Lietuvos ir platesnes Baltijos šalių (Pabaltijo) regiono geologijos problemas, vykdė TSRS geologijos ministerijos mokslinių, naftos žvalgymo bei geofizinių tyrimų organizacijų užduotis. 1966 m. Institute buvo Regioninės geologijos, Kvartero geologijos ir geomorfologijos, Naudingųjų iškasenų, Hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos, Geofizikos, Naftos geologijos skyriai, kelios laboratorijos.

Lietuvoje plečiantis geologiniams tyrimams ir ypač 1957 m. įkūrus Geologijos valdybą, Vilniaus universitete susiformavo kelios pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys, kurioms pradžią davė J. Dalinkevičiaus, M. Kaveckio, S. Žeibos, J. Paškevičiaus, V. Kotovič, L. Petruolio, A. Kondrato, R. Tarvydo, P. Vaitiekūno ir kitų mokslininkų darbai. Tai geologinė koreliacija, prekambro ir nuosėdinės dangos mineraliniai–petrografiniai ir geocheminiai tyrimai, Pabaltijo artezinio baseino bei Pietų Pabaltijo inžinerinių geologinių sąlygų tyrimai (Paškevičius, Tarvydas, 1981). Tyrimus, pasitelkiant

1965 m. išleisto Pietų Pabaltijo litologinio–paleogeografinio ir paleotektoninio atlaso (red. J. Kisznerius) titulinio lapo faksimilė.

aktyvesnius ir gabesnius studentus, sėkmingai vykdė abiejų geologinių katedrų darbuotojai.

Aptariamo laikotarpio sudėtingus, dažnai rutininius geologinius darbus gražiai apibendrino keli monografinio pobūdžio kolektyviniai leidiniai. Be jau minėtos tritomės mineralinių žaliavų apžvalgos (1959–1964 m.), 1961 m. Maskvoje buvo išleistas daugiatomio leidinio „TSRS geologija“ 39 tomas, skirtas Lietuvai (red. A. Vala, V. Gudelis) ir 1963 m. Vilniuje išleista monografija „Lietuvos geologijos klausimai“ („Voprosy geologii Litvy“, red. A. Grigelis, V. Karatajūtė-Talimaa) (Геология..., 1961; Вопросы..., 1963). Taip pat raminėtinas 1965 m. Vilniuje išleistas Pietų Pabaltijo (Baltijos šalių ir Kaliningrado srities) litologinių–paleogeografinių ir paleotektoninių žemėlapių 1:1 500 000 masteliu atlasas, kurį redagavo J. Kisznerius (Атлас..., 1965). Vykdytus hidrogeologinius tyrimus apibendrino 1969 m. Maskvoje išleistas daugiatomio leidinio „TSRS hidrogeologija“ 32 tomas, skirtas Lietuvos hidrogeologijai (Гидрогеология..., 1969, red. A. Kondratas). Šiame leidinyje taip pat buvo aptartos krašto inžinerinės geologinės sąlygos (aut. A. Gudas ir K. Dundulis).

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Nuostabą ir pasididžiavimą kelia produktyvios pastangos plėtoti krašto geologinius tyrimus tam labai nepalankiais pirmųjų okupacijų metais, ryžtas organizuoti specialis-

tų rengimą, ugdyti jaunos dėstytojus, savo darbai bent iš dalies tenkinti Lietuvos ūkio poreikius įvairioms mineralinėms žaliavoms bei energetikai.

Ypač reikšmingas kai kurių geologinių tyrimų konsolidavimas nuo 1957 m., kai buvo įsteigta Geologijos valdyba ir vietiniams specialistams perėmus darbų organizavimą bei valdymą. Tuo atžvilgiu buvo labai svarbios Vilniaus universiteto geologinių katedrų pastangos išsaugoti geologijos specialistų rengimą, daugumos tremtyje atsidūrusių ir ten aukštąjį mokslą baigusių ar specialistų po privalomo „atidirbimo“ pagal sąjunginį skirstymą sugrįžimas į Lietuvą.

Pokario metais, ypač po 1957 m., įsibėgėję vidutinio mastelio geologinio kartografavimo darbai, krašto gyventojų ir ūkinių institucijų kryptingas aprūpinimas požeminiu vandeniu, prasidėjusios naftingų struktūrų paieškos, juos lydintys mokslinio tyrimo darbai, įvairių stratigrafijos ir paleontologijos, litologijos ir petrografijos, mineralogijos ir geochemijos klausimų sprendimai parengė solidžią informacinę bazę ir subrandino pakankamai patyrusių specialistų netrukus prasidėjusiems stambaus mastelio geologinio kartografavimo darbams, geriamojo ir mineralinio vandens bei jo išteklių, inžinerinių geologinių sąlygų tyrimams, naftingų struktūrų žvalgymui.

Literatūra

- Baltrūnas V. Juozui Rugieniui būtų 110. *Geologijos akiračiai*, 2015, Nr.3, 63-64.
- Baltrūnas V., Šinkūnas P. 2014. Lietuvos preglacialo ir pleistoceno stratigrafijos problemos. Kn.: *Akademikas Juozas Dalinkevičius* (sudarytojas ir mokslinis red. A.Grigelis). Vilniaus universiteto leidykla, 511-521.
- Dalinkevičius J.A. *Anykščių rajonas (Šventoji upė, Anykšta ir Rubikių ežeras) geomorfologiniu, geologiniu ir hidrogeologiniu atžvilgiais* (1943 m. nuotraukos daviniai). Vilnius-Kaunas, 1943–1944 metai, 61 lapas, 7 grafiniai priedai (2 žemėlapiai M1:25 000). Lietuvos geologijos tarnybos geologinis fondas, inv. Nr. 2555.
- Dalinkevičius J. Lietuvos universiteto Kaune geologinės katedros ir jų veikla. Kn.: *Lietuvos geologija ir profesorius Mykolas Kaveckis* (ats. red. J.Šimkus). Vilnius-Kaunas, 1969, p. 42-69.
- Damušis A. Dolomitai ir jų naudojimo galimybės. *Technika*, Nr.4, p. 4-6.
- Dundulis K., Ignatavičius V., Sabaliauskas A. Inžineriniai geologiniai tyrinėjimai Lietuvoje ir Vilniaus universitetas. Kn.: *Geologinės minties raida Lietuvoje* (ats. red. J.Paškevičius), Vilnius, Mokslas, 1981, p. 63-68.
- Grigelis A. Geologijos ir geografijos institutas karo metu (1941-1944 m.). Kn.: *Lietuvos geologijos institutas 1941-2001* (sud. A.Grigelis), Vilnius, 2001, p. 11-13.
- Grigelis A. Geologijos institutas prie TSRS Valstybinio geologijos komiteto (1963-1970). *Lietuvos geologijos institutas 1941-2001* (sud. A.Grigelis). Vilnius, 2001, p. 19-23.
- Ivanauskienė S. Požeminio vandens paieškos ir žvalgyba. *Geologų darbai Tarybų Lietuvoje* (ats. red. A.Grigelis). Vilnius, 1977, p. 38-43.
- Kadūnas. V. Lietuvos TSR geologijos įstaigos. Kn.: *Lietuvos TSR geologijos istorija* (sud. A.Grigelis), Vilnius: Mokslas, 1981, p. 142-154.
- Kemėšis V. Geologinės nuotraukos pradžių prisiminus. *Geologijos akiračiai*, 2013, Nr.2, 11-17.
- Liekis A. Akademinis mokslas Lietuvoje hitlerinės Vokietijos okupacijos metais (1941–1944), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija 3(108), 1989, p. 97–114.
- Lietuvos TSR mineralinių žaliavų apžvalga, 1-3 tomiai. Ats. red. V.Vonsavičius ir A.Vala. Vilnius, 1959, 1961, 1964.
- Lincius A. Naudingųjų iškasenų tyrimai. Kn.: *Lietuvos TSR geologijos istorija* (sud. A.Grigelis), Vilnius: Mokslas, 1981, p. 131-142.
- Mikalasuskas V. Geologinės tarnybos veiklos bruožai. *Geologų darbai Tarybų Lietuvoje* (ats. red. A.Grigelis). Vilnius, 1977, p. 10-15.
- Mikšys R.B., Tarvydas R. Inžinerinė geologija Vilniaus ir Kauno universitetuose. *Geologinės minties raida Lietuvoje* (ats. red. J.Paškevičius). Vilnius, Mokslas, 1981, p. 94-100.
- Mikaila V. Lietuvos energijos komitetas (1936-1941). Geologijos ir geografijos institutas (1941). Kn.: *Lietuvos geologijos institutas 1941-2001* (sud. A.Grigelis), Vilnius, 2001, p. 7-11.
- Mockevičius J. Lietuvos geologijos tarnyba: istorija, vaidmuo, perspektyvos. *Geologijos akiračiai*, 2000, Nr.3-4, 4-12.
- Motuza G. Jubiliejinei datai pažymėti. *Geologijos akiračiai*, 1998, Nr.1, 5-9.
- Rajeckas R., Saulėnas V. Naudingųjų iškasenų paieškos ir žvalgyba. *Geologų darbai Tarybų Lietuvoje* (ats. red. A.Grigelis). Vilnius, 1977, p. 25-37.
- Paškevičius J., Tarvydas R. Geologijos raida Vilniaus universitete. Kn.: *Geologinės minties raida Lietuvoje* (ats. red. J.Paškevičius), Vilnius: Mokslas, 1981, p. 3-14.
- Paškevičius J. 2014. Geologija Vilniaus universitete 1960–1980 metais. Kn.: *Akademikas Juozas Dalinkevičius* (sudarytojas ir mokslinis red. A.Grigelis). Vilniaus universiteto leidykla.
- Santvarka svetima, geologijos tarnyba sava. Penkiasdešimties metų dulkes nužėrus... „Geologijos akiračių“ pokalbis su Rapolu Rajecku ir Juozu Mockevičiumi. *Geologijos akiračiai*, 2007, Nr.4, p. 6-15.
- Skuodis V. 2014. Geologija Vilniaus universitete 1940–1963 metais. Kn.: *Akademikas Juozas Dalinkevičius* (sudarytojas ir mokslinis red. A.Grigelis). Vilniaus universiteto leidykla.
- Tarvydas R. Inžinerinė geologija. Kn.: *Lietuvos TSR geologijos istorija* (sud. A.Grigelis), Vilnius: Mokslas, 1981, p. 123-131.
- Vonsavičius V. Kartografavimas ir gilusis gręžimas. *Geologų darbai Tarybų Lietuvoje* (ats. red. A.Grigelis). Vilnius, 1977, p. 19-24.
- Атлас литолого-палеогеографических и палеотектонических карт Южной Прибалтики (докембрий – неоген), м-б 1:1500000, 74 карты. Ред. Ю.Л.Киснерюс. Государственный геологический комитет СССР, Институт геологии (Вильнюс), Вильнюс, 1965.*
- Вопросы геологии Литвы* (ред. А.Григалис, В.Каратайте-Талимаа). Вильнюс, 1963.
- Геология СССР, XXXIX том, Литовская ССР* (ред. А.Вала, В.Гуделис). Москва, 1961.
- Гидрогеология СССР, том XXXII, Литовская ССР*. Ред. тома А.Р.Кондратас. Москва, Недра, 1969, 375 с.